

Spis treści

Prolog: Herbatka bostońska	8
Nowy Świat	12
Stany Zjednoczone Ameryki	19
Konstytucja wieńczy dzieło	28
Ustrój w praktyce	31
Demokracja po amerykańsku	36
Poczet prezydentów	40
Z Dawida Goliat	44
Przyrastanie Ameryki	51
Widome Przeznaczenie	56
Dzieło osadnicze	60
Drogi osadników	66
Imigrant obywatelem	68
Przeżnanie Indian	73
Kowboje	78
Długi cień niewolnictwa	80
Wojna o Unię	84
Gorączka złota	90
Jak się wykuł gospodarczy gigant	92
Kolej do potęgi	98
Finanse młodej Ameryki	100
Rządy prawa, a nie ludzi	105
„Warunki konieczne dobrego rządu i szczęścia ludzkości”	110
E pluribus unum	114
Od Nowego Jorku po San Francisco	118
Demaskatorzy i naprawiacze	123
Kręgi dyplomacji	128
Mocarstwo światowe	134
Co było dalej, co będzie dalej	138

Detale

Podręczne kalendarium	4
Jankesi	15
Ojcowie Założyciele	21
Rajd Paula Revere’a	25
Kościuszko i Pułaski	26
Orzeł i Wielka Pieczęć	32
Flaga i hymn	35
Whiskey Rebellion	37
Biały Dom	39
Rangersi Rogersa	49
Pogranicze	53
Traperzy	54
Wuj Sam	59
Dziki Zachód	62
Dyliżans	63
Park Narodowy Yellowstone	67
Dżinsy	69
Wodą	71
Ku-Klux-Klan	82
Telegraf	94
Filantropia	97
Dolar	102
Detektywi	107
Texas rangers	108
Dime novels	113
Pierwsze damy	117
Buffalo Bill	122
Republika Teksasu	131
Mity Ameryki	141
Przewagi Wuja Sama	145

Mapy

Rozwój terytorialny Stanów Zjednoczonych Ameryki	6-7
Wojna o niepodległość (1775-81)	24
Wojna amerykańsko-brytyjska (1812-14)	46
Zasiedlanie Ameryki	61
Szlaki pionierów	66
Drogi kowbojów i przepędu bydła	79
Wojna secesyjna (1861-65)	87
Złoto Ameryki	90
Sieć torów	99

Na okładce:
Abraham Lincoln
z flagą; pocztówka
z 1908 r.

Wuj Sam z dalekiego kraju

Dzisiejsi apologetci Stanów Zjednoczonych widzą w nich światowego szeryfa; krytycy – żandarma. Z obu perspektyw aż trudno uwierzyć, że połowę swego dotychczasowego istnienia państwo to nie chciało z tym światem mieć wiele wspólnego!

Do końca XIX w. Państwa Zjednoczone (bo tak się ten nowy kraj w Nowym Świecie nazwał) koncentrowały uwagę na sobie, budując nową cywilizację, święcie przekonane o swej dziejowej misji wyrażanej ideą Widomego Przeznaczenia. W dziele tym bardzo chciały się różnić nie tylko od byłej metropolii, Wielkiej Brytanii, ale w ogóle od Europy. Owszem, brały stamtąd idee (oświeceniowe, rewolucyjne, ustrojowe), ale realizowały je z neofickim samozaparciem. Na przykład długo obawiały się silnej władzy centralnej, więc przez całe dziesięciolecia nie godziły się na utrzymywanie silnej armii federalnej. Do Europy (z której wyszli koloniści) Stany Zjednoczone wróciły dopiero podczas Wielkiej Wojny (1914–18) – i wtedy ujawniły światu swoją potęgę.

O tym, jak rodziła się ta potęga – niejako z dala od oczu Europejczyków – traktuje nasz nowy „Pomocnik Historyczny”. A historia ta zaczyna się 240 lat temu od tzw. herbatki bostońskiej (w grudniu 1773 r.). Jak w przypadku wielu wielkich idei – okoliczności narodzin były zgoła prozaiczne, związane w wojną celną między Wielką Brytanią a jej koloniami na Wschodnim Wybrzeżu Ameryki Północnej. Przepychanki podatkowe przerodziły się w rewolucję i wojnę z metropolią, a zakończyły niepodległością 13 kolonii, które następnie stworzyły federacyjne państwo.

W prawdziwej historii Stanów Zjednoczonych i Amerykanów jest wiele rzeczy odbiegających od stereotypowych wyobrażeń o narodzinach amerykańskiej cywilizacji – ugruntowanych przez literaturę przygodową i kino z Hollywood. Te historie opowiadają, jak zwykle, zaproszeni przez nas do współpracy specjaliści.

A więc – skąd się wzięł ten nieco ekscentryczny Wuj Sam? Zapraszamy do poznania odpowiedzi.

JERZY BACZYŃSKI
REDAKTOR NACZELNY

LESZEK BĘDKOWSKI
REDAKTOR WYDANIA

Autorzy

Jolanta A. Daszyńska – dr hab., prof. Uniwersytetu Łódzkiego, w swych pracach badawczych zajmuje się kolonialnym okresem brytyjskiej Ameryki i tworzeniem Stanów Zjednoczonych. Prezeska Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Historycznego.

Marcin Fatalski – dr, historyk i politolog, adiunkt w Katedrze Amerykanistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zajmuje się historią Stanów Zjednoczonych, polityką zagraniczną USA i historią najnowszą stosunków międzynarodowych. Autor monografii „Widmo rewolucji. Polityka USA wobec Ameryki Południowej 1961–1968”.

Łukasz Kamiński – dr, adiunkt w Instytucie Amerykanistyki i Studiów Polonijnych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Specjalizuje się w historii militarnej, przyszłości wojny i technologiach wojskowych, ostatnio wydał książkę „Farmakologizacja wojny. Historia narkotyków na polu bitwy”.

Paweł Laidler – dr hab. w dyscyplinie nauki o polityce, prawnik, adiunkt w Instytucie Amerykanistyki i Studiów Polonijnych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Autor książek i artykułów poświęconych amerykańskiemu systemowi prawnopolitycznemu, w tym szczególnie władzy sądowniczej.

Zbigniew Lewicki – dr hab., prof. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, gdzie kieruje Katedrą Amerykanistyki. Jest autorem wielu publikacji naukowych i publicystycznych na temat Stanów Zjednoczonych, w tym wielotomowej „Historii cywilizacji amerykańskiej”. W zamieszczonych artykułach wykorzystano fragmenty tego opracowania. Prof. Lewicki służył nam pomocą przy redagowaniu tego wydania „PH”.

Andrzej Lubowski – dr, ekonomista i publicysta, mieszkający i pracujący w Kalifornii (USA), były bankowiec, ostatnio ukazała się jego książka „Świat 2040. Czy Zachód musi przegrać?”.

Renata Nowaczewska – dr, adiunkt w Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Szczecińskiego, autorka „Dobroczynej Ameryki”. Zajmuje się tematyką filantropii w USA i amerykańskiej pomocy rozwojowej.

Łukasz Przybyło – dr nauk wojskowych, wykładowca Akademii Obrony Narodowej, jego zainteresowania naukowe obejmują strategię i sztukę operacyjną na przestrzeni wieków.

Isabella Rusinowa – prof. dr hab., związana z Wydziałami Historycznymi Uniwersytetu

Warszawskiego i Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztor w Pułtusku, specjalizuje się w historii krajów anglosaskich, dziejach amerykańskich grup etnicznych, autorka wielu książek z tego zakresu.

Radosław Rybkowski – dr hab., adiunkt w Katedrze Amerykanistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Autor dwóch książek poświęconych amerykańskim uczelniom oraz licznych artykułów dotyczących przenikania polityki i kultury.

Piotr Tarczyński – amerykańista i tłumacz, doktorant w Instytucie Amerykanistyki i Studiów Polonijnych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zajmuje się przede wszystkim związkami amerykańskiej polityki i kultury popularnej.

Piotr Walasek – dr, historyk, amerykańista, obecnie dyrektor biblioteki w Akademii Leona Koźmińskiego w Warszawie.

Tomasz Zalewski – dziennikarz i publicysta, długoletni korespondent PAP i współpracownik POLITYKI w Waszyngtonie, ostatnio ukazała się jego książka „Inne Stany. Czym różnią się od nas Amerykanie”.

Oraz dziennikarze POLITYKI:

Iwona Kochanowska, Cezary Kowanda, Jędrzej Winiecki, Łukasz Wójcik

Podręczne kalendarium

Stany Zjednoczone od herbatki bostońskiej do pierwszej wojny światowej

16 XII 1773 – tzw. herbatka bostońska; zatopienie ładunku herbaty należącej do Kompanii Wschodnioindyjskiej w proteście wobec polityki celnej Wielkiej Brytanii.

5 IX–18 X 1774 – I Kongres Kontynentalny w Filadelfii gromadzi delegatów 12 kolonii (bez Georgii).

19 IV 1775 – pierwsze zbrojne starcie kolonistów z oddziałami brytyjskimi pod Lexington i Concord; początek wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych.

10 V 1775 – w Filadelfii rozpoczyna obrady II Kongres Kontynentalny; powołuje armię (**14 VI**) i mianuje George'a Washingtona jej dowódcą (**15 VI**). Kongres działa jako najwyższa władza kolonii do samorozwiązania w 1789.

4 VII 1776 – Kongres uchwała Deklarację Niepodległości.

15 XI 1777 – Kongres uchwała Artykuły Konfederacji i Wiecznej Unii, zw. też pierwszą konstytucją, dające podwaliny ustrojowe nowego państwa.

3 IX 1783 – paryski traktat pokojowy: Wlk. Brytania uznaje niepodległość Stanów Zjednoczonych.

17 IX 1787 – konwencja filadelfijska uchwała Konstytucję Stanów Zjednoczonych, ratyfikowaną następnie (do 1790) przez 13 stanów założycielskich.

30 IV 1789 – inauguracja prezydentury George'a Washingtona (piastował urząd przez 2 kadencje, do 1797).

2 XII 1791 – uchwalenie Deklaracji praw (*Bill of Rights*), pierwszych 10 poprawek/nowel do Konstytucji, gwarantujących ochronę praw obywatelskich.

16 VII 1790 – *Residence Act* wyznacza miejsce pod przyszłą stolicę i zasady jej budowy; **9 IX 1791** otrzymuje nazwę Waszyngton – na cześć pierwszego prezydenta.

2 IV 1792 – ustawa o systemie monetarnym (*Coinage Act*) tworzy podstawy prawne jednolitego systemu monetarnego (dolar), opartego na złocie i srebrze; od **14 III 1900**, na podstawie *Gold Standard Act*, wyłącznie na złocie.

2 V 1803 – zakup Luizjany od Francji.

18 VI 1812 – Stany Zjednoczone wypowiadają wojnę Wlk. Brytanii. Tzw. druga wojna o niepodległość zakończona pokojem w Gandawie **24 XII 1814**, *status quo ante bellum*.

22 II 1819 – zakup Florydy od Hiszpanii.

3 III 1820 – tzw. kompromis Missouri dzieli stany na niewolnicze i wolne od niewolnictwa.

2 XII 1823 – prezydent James Monroe ogłasza hasło „Ameryka dla Amerykanów”; tzw. doktryna Monroe stała się filarem amerykańskiego izolacjonizmu w XIX w.

1831 – pierwsza konwencja krajowa nominująca kandydata na prezydenta, zorganizowana w Baltimore przez Partię Antymasońską; Partia Demokratyczna organizowała konwencje od lat 40.; Partia Republikańska od 1856.

1832 – po raz pierwszy użyto sformułowania o podziale łupów (*spoils system*) dla praktyki obsadzania stanowisk w administracji zwolennikami zwycięskiej partii. Wprowadzona przez prez. Andrew Jacksona (1833–37). Ograniczona ustawą Pendletona (**16 I 1883**).

1844 – z rozłamu Partii Demokratyczno-Republikańskiej powstaje Partia Demokratyczna.

29 XII 1845 – przyjęcie Teksasu do Unii; wybuch wojny z Meksykiem, zakończonej pokojem w Guadalupe-Hidalgo (**2 II 1848**): Meksyk zrzeka się roszczeń do Teksasu, za którą Unia płaci 15 mln dol. odszkodowania.

15 VI 1846 – układ oregoński ustanawia granicę z Kanadą na 49 równoleżniku.

„Bohaterowie
naszego kraju”
(podobizny prezy-
denta: Washing-
tona, Lincolna
i Granta);
pocztówka
z ok. 1880 r.

III 1848 – doniesienia gazet w San Francisco o znalezieniu złóż złota wywołują tzw. gorączkę złota w Kalifornii.

31 III 1854 – nawiązanie stosunków gospodarczych z Japonią; traktat w Kanagawie przełamuje izolacjonizm japoński.

6–13 VII 1854 – konwencja założycielska Partii Republikańskiej.

6 XI 1860 – wybory wygrywa Abraham Lincoln, pierwszy prezydent z ramienia Republikanów; wyboru tego nie uznają niewolnicze stany Południa, reprezentowane wówczas przez (skłóconych) Demokratów.

20 XII – Karolina Północna ogłasza, że unia pomiędzy nią a Stanami Zjednoczonymi przestaje istnieć; podobne uchwały podejmują specjalne konwencje zwołane kolejno w Missisipi (9 I 1861); na Florydzie (10 I); w Alabamie (11 I); Georgii (19 I); Luizjanie (26 I) i Teksasie (1 II).

7 II 1861 – utworzenie Skonfederowanych Stanów Ameryki (Konfederacja, Południe) i wystąpienie (secesja) z Unii.

4 III 1861 – Abraham Lincoln obejmuje urząd prezydenta, w kwietniu wzywa do stłumienia secesji.

12 IV 1861 – ostrzelanie Fortu Sumter w zatoce Charleston w Karolinie Południowej przez Konfederatów, początek wojny domowej (*American Civil War*).

17 IV 1861 – graniczna Wirginia, dotychczas wahająca się, przystępuje do Konfederacji, następnie robią to Arkansas (6 V), Karolina Północna (20 V) i Tennessee (8 IV).

1862–66 – ustawy o kolei transkontynentalnej (*Pacific Railroad Acts*) regulujące kwestie prawne związane z budową pierwszej linii kolejowej do wybrzeży Pacyfiku; kolej ukończona w **1869**.

20 V 1862 – ustawa o osadnictwie (*Homestead Act*) przyznaje każdemu obywatelowi Unii (oraz imigrantom) powyżej 21 roku życia prawo otrzymania od państwa działki na Zachodzie.

1 I 1863 – prezydent Lincoln proklamuje zniesienie niewolnictwa (*Emancipation Proclamation*); potwierdza to XIII poprawka/nowela do Konstytucji (**I 1865**).

1–3 VII 1863 – decydująca bitwa wojny secesyjnej – pod Gettysburgiem; bezwarunkowa kapitulacja gen. Lee, dowódcy wojsk Południa, podpisana w Appomattox Court House **9 IV 1865**.

15 IV 1865 – w wyniku zamachu umiera Abraham Lincoln.

30 III 1867 – zakup Alaski od Rosji za 7,2 mln dol.; sporne tereny przyznane Stanom Zjednoczonym na mocy arbitrażu (**X 1903**).

9 VII 1868 – XIV poprawka/nowela do Konstytucji określa zasady obywatelstwa (każdy urodzony na terenie Unii jest jej obywatelem; prymat obywatelstwa „państwowe-go” nad stanowym), gwarantuje wszystkim obywatelom równość wobec prawa. Poprawka nie obejmowała Indian, którym obywatelstwo przyznano w **1924**.

1869 – Wyoming jako pierwszy stan przyznaje kobietom prawo wyborcze; powszechnie wprowadzone XIX poprawką do Konstytucji (**4 VI 1919**).

3 II 1870 – XV poprawka/nowela do Konstytucji zabrania ograniczania praw wyborczych z powodów rasowych.

25 IX 1876 – bitwa pod Little Big Horn; Indianie (Siuksowie i Czejenowie) pokonują oddziały amerykańskie pod wodzą płk. George’a A. Custera.

17 XI 1881 – utworzenie federacji związków zawodowych; od **XII 1886** jako Amerykańska Federacja Pracy (*American Federation of Labor – AFL*).

5 IX 1887 – pierwsze obchody Dnia Pracy (pierwszy poniedziałek września), organizowane przez Szlachetny Zakon Rycerzy Pracy; uznane za święto federalne w **1894**.

2 X 1889–27 IV 1890 – pierwsza międzynarodowa Konferencja Panamerykańska pod auspicjami Stanów Zjednoczonych.

21 IV 1898 – w związku z powstaniem antyhiszpańskim na Kubie, w odpowiedzi na wysadzenie w powietrze USS „Maine”, Stany Zjednoczone wypowiedają wojnę Hiszpanii; koniec polityki izolacjonizmu. Pokój paryski (**10 XII**) – Stany zyskują Portoryko, Guam, Filipiny, kontrolę nad Kubą.

7 VII 1898 – aneksja Hawajów.

6 IX 1899 – nota dyplomatyczna Johna Haya dotycząca polityki Stanów wobec Chin, formująca tzw. politykę otwartych drzwi (*Open Door Policy*).

2 IX 1901 – prezydent Theodore Roosevelt definiuje nowe zasady polityki zagranicznej, z groźbą użycia sił militarnych, tzw. dyplomacja grubej pałki (*Big Stick Diplomacy*).

3 XI 1903 – z inspiracji Stanów Zjednoczonych powstaje Republika Panamy; oddanie Stanom Strefy Kanału w dziękuję wieczystą (budowa kanału zakończona w **1914**).

26 VII 1908 – powstaje Biuro Śledcze (Bureau of Investigation), powołane do walki z przestępczością naruszającą ustawodawstwo federalne (od **1935** Federalne Biuro Śledcze, FBI).

1909–1913 – prezydent William Taft precyzuje zasady polityki zagranicznej w odniesieniu do krajów basenu Morza Karaibskiego, Ameryki Środkowej i Chin; tzw. dyplomacja dolarowa (*Dollar Diplomacy*), uzależniała lokalne rządy od amerykańskich pieniędzy.

3 X 1913 – XVI poprawka/nowela do Konstytucji upoważnia rząd federalny do nałożenia podatku dochodowego.

23 XII 1913 – utworzenie Systemu Rezerwy Federalnej; upoważnienie 12 banków regionalnych do emisji banknotów ogólnokrajowych.

2 IV 1917 – prezydent Woodrow Wilson przedkłada Kongresowi wniosek o wypowiedzenie wojny Niemcom; przystąpienie Stanów Zjednoczonych do wojny w Europie po stronie Ententy (**6 IV**).

OPR. IWONA KOCHANOWSKA

Nazwy, dolary, mile, akry

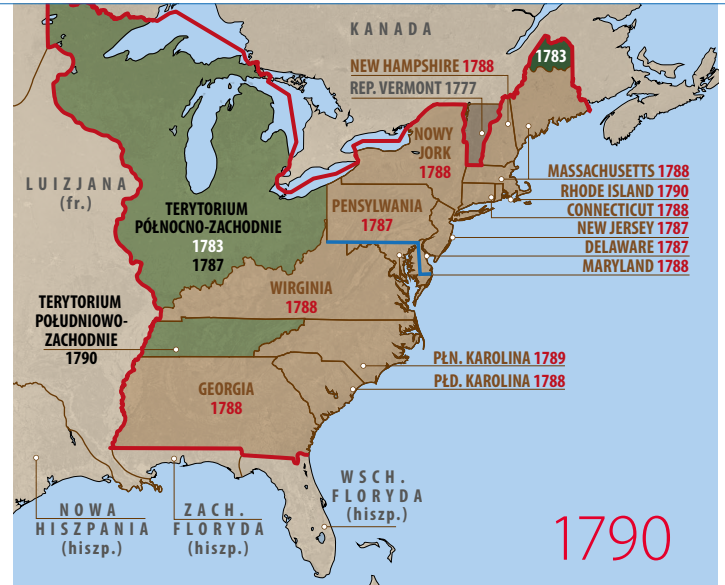
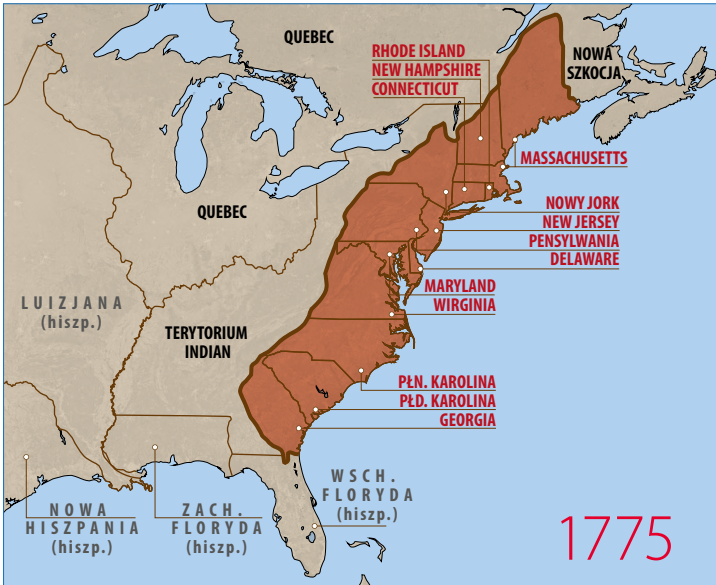

Tłumaczenie nazw i pojęć z historii Stanów Zjednoczonych na język polski napotyka czasami pewne problemy, może też stać się przyczyną nieporozumień. Warto więc pewne rzeczy wyjaśnić:

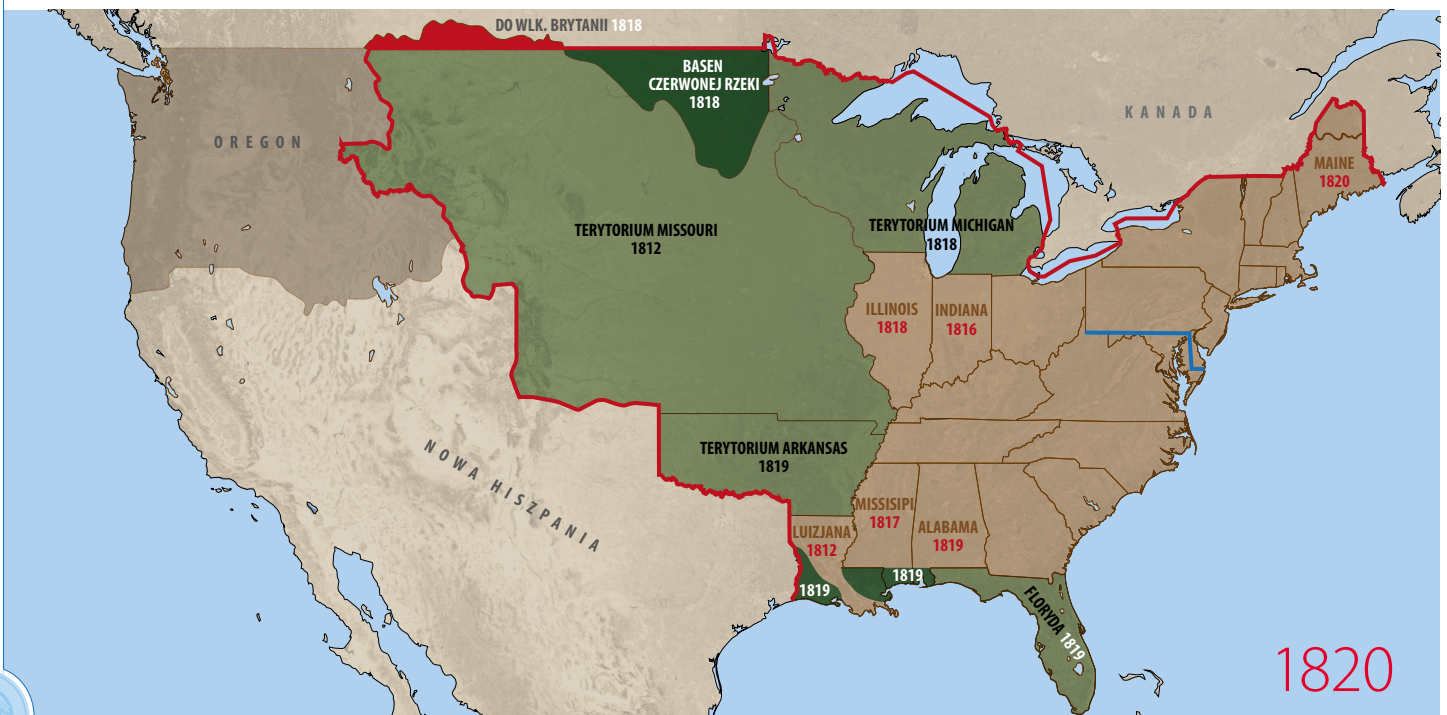
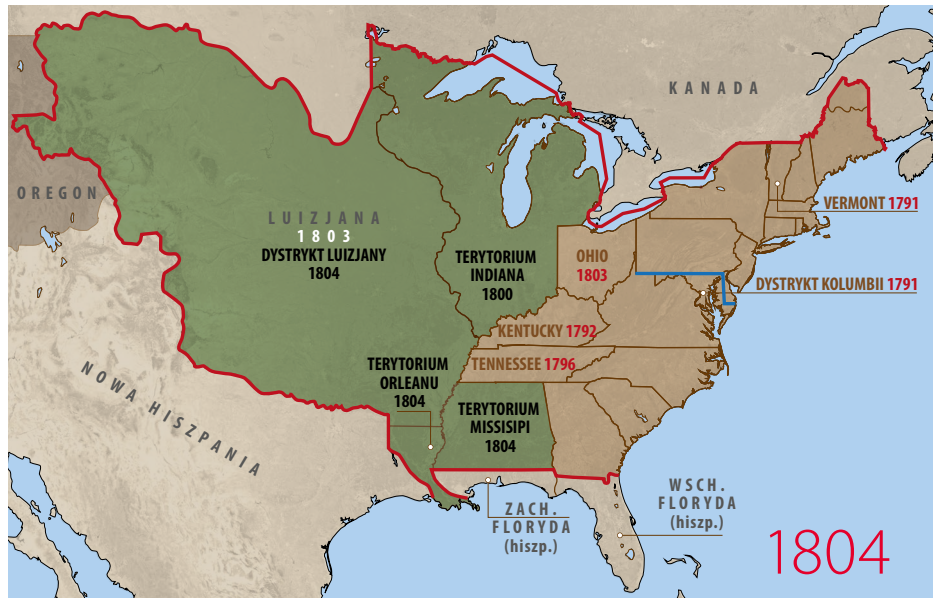
- ang. *state* oddaje się jako polskie stan, ale słowo to straciło swoje XVIII-wieczne znaczenie uroczystego określenia państwa. Należy zatem pamiętać, że nazwa powstała w XVIII w. Unii, *United States*, oznaczała Państwa Zjednoczone, co znajduje odbicie także w innych językach, np. *Les États-Unis*. Zbuntowane kolonie angielskie najpierw wywalczyły niepodległość państwową (każda z nich), a potem dopiero stworzyły federacyjne państwo. *States* mają po dziś dzień własne konstytucje, wszystkie trzy gałęzie władzy, granice, a Amerykanie legitymują się podwójnym obywatelstwem: stanu, w którym zamieszkują, oraz Stanów Zjednoczonych;
- ang. *constitutional amendment* przyjęło się w polskiej literaturze przedmiotu i publicystyce tłumaczyć dosłownie jako poprawkę do Konstytucji (amerykańskiej). Niektórzy konstytucjonaliści zwracają jednak uwagę, że zgodnie z polską nomenklaturą o poprawkach mówimy w trakcie procesu legislacyjnego, natomiast ustawa zmieniająca obowiązujący akt prawny to nowela, w tym nowela konstytucyjna. Czyli zwyczaj (*usus*) staje tu przeciw duchowi prawa. Zachowaliśmy oba tłumaczenia używane przez różnych autorów – zatem poprawka do Konstytucji i nowela konstytucyjna to jedno i to samo;
- termin *Manifest Destiny* oddawany jest w języku polskim na kilka różnych sposobów, a dla naszych potrzeb tłumaczymy go blisko oryginału jako Widome Przeznaczenie, gdyż np. sformułowanie Boskie Przeznaczenie jest już pewną interpretacją;
- *Navigation Acts* oddajemy jako Morskie Prawa Handlowe, a nie jako prawa nawigacyjne, gdyż dotyczyły reguł handlu, a nie zasad żeglowania; *Committees of Correspondence* z czasów rewolucji amerykańskiej są najczęściej tłumaczone jako Komitety Korespondencji, ale niektórzy autorzy tłumaczą je – zgodnie z celem ich powstania – jako Komitety Uzgadniania; słowo *correspondence* w znaczeniu wymiany listów pojawiło się w języku angielskim dopiero w XIX w.;
- używamy powszechnie akceptowanego pojęcia Kolegium Elektorów, a nie Zgromadzenie Elektorów, gdyż elektorzy nigdy nie tworzą rzeczywistego zgromadzenia, lecz jedynie wirtualne kolegium;
- duże problemy nasuwa zawsze nazwa urzędu *Department of the Interior*. Zajmował się on przede wszystkim surowcami oraz kwestiami dotyczącymi Indian. Stosowane czasem tłumaczenia Departament Spraw Wewnętrznych lub Departament Interioru nie wydają się czytelne i dlatego zdecydowaliśmy się na opisowy termin Departament Indian i Zasobów Naturalnych;
- ludność niewolniczą przywiezioną z Afryki opisujemy, zgodnie z dokumentami i literaturą, jako Murzynów, ludność czarnoskórą, czarnych; współczesny termin Afroamerykanie nie przystaje do rzeczywistości Ameryki XIX w.;
- dla przeliczenia podawanych w tekstach kwot z pewnym przybliżeniem można przyjąć, że 1 dolar z XIX w. to w sile nabywczej 20–25 dolarów z 2013 r., natomiast 1 funt brytyjski z XVIII w. to ok. 120 funtów z 2013 r.;
- mila to 1,6 km, mila kwadratowa to ok. 2,6 km kw., natomiast 1 akr to nieco ponad 4 tys. m kw., czyli ok. 0,4 ha.

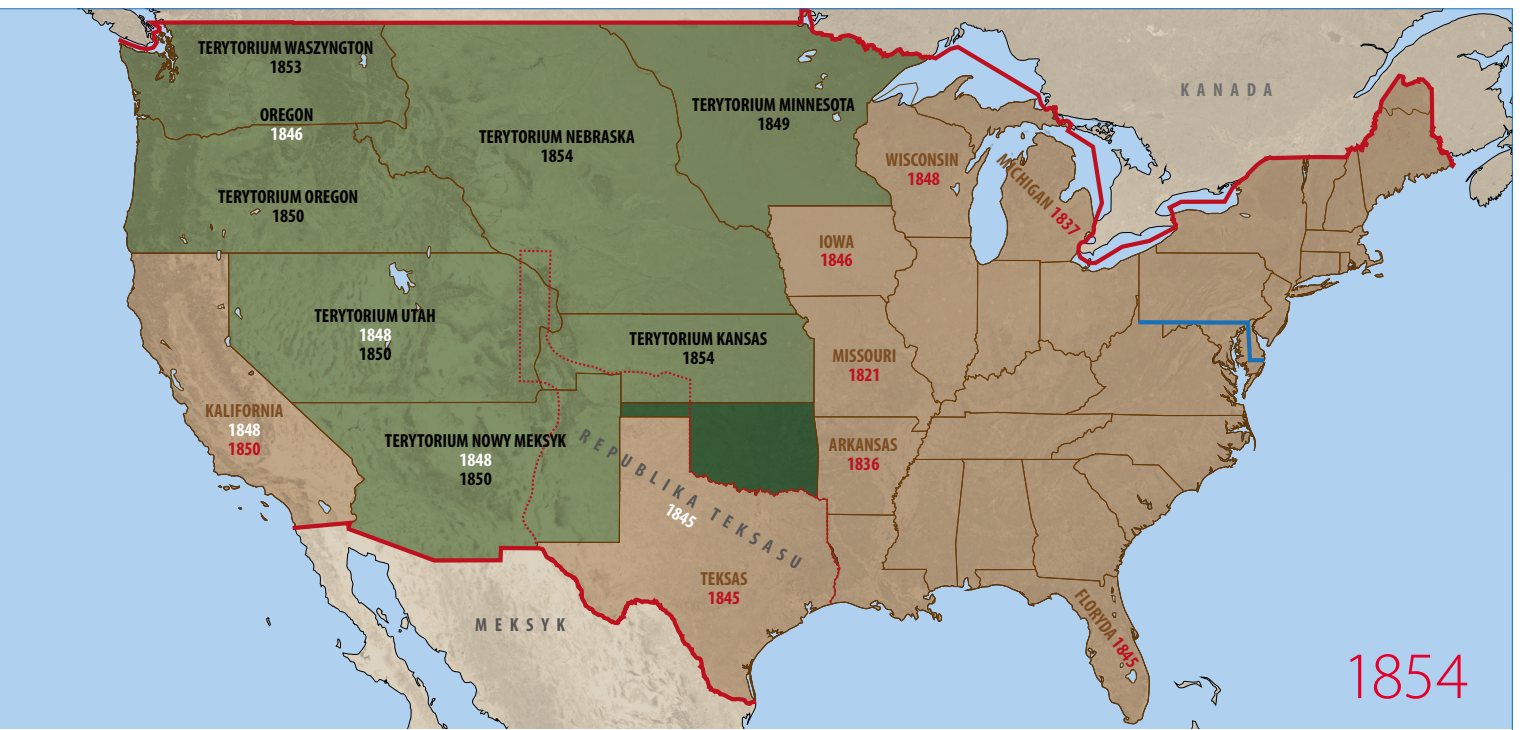
Na s. 6
(przy mapach):
Osadnicy na
szlaku, fragment
obrazu olejnego
Oscara Edmunda
Berninghausa
z XX w.

Rozwój terytorialny Stanów Zjednoczonych Ameryki

1854

1917

- 13 kolonii brytyjskich, które wywalczyły niepodległość
- Stany Unii (Stany Zjednoczone)
- Terytoria zorganizowane w ramach Unii
- Terytoria niezorganizowane w ramach Unii
- Terytoria o innym statusie: Vermont – niepodległa republika w latach 1777–91; Missouri – w latach 1818–21; Oregon – do 1846 we wspólnym zarządzie z Wielką Brytanią

- 1803** Data pozyskania /scedowania obszaru
- 1787** Data zorganizowania terytorium
- 1788** Data utworzenia nowego stanu /przystąpienia do Unii
- Zewnętrzna granica Unii
- Linia Masona-Dixona, umowna granica między tzw. stanami wolnymi (Północ) i niewolniczymi (Południe)

Prolog: Herbatka bostońska

**Łukasz
Wójcik**

To nie była zwykła herbata. Zapakowana w ciężkie, ponadstukilogramowe skrzynie zapełniłaby dziś ponad 18 mln torebek do zaparzania. Późną jesienią 1773 r. ten 45-tonowy ładunek wystarczył jednak, aby wywołać rewolucję.

